

XITOIY FOLKLORI TADQIQI MASALALARI

<https://doi.org/10.53885/edinres.2022.7.7.023>

Shahnoza Nurmatova Akbarovna,

O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi, O'zbek tili, adabiyoti va folklori instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada avvalo Xitoyda folklor namunalarining to'planish tarixi yoritiladi, so'ngra 20-asrdagi rivojlanish tendensiyalarini tasvirlaydi. 3-bo'limda nomoddiy madaniy merosni muhofaza qilish bo'yicha so'nggi amaliyotga e'tibor qaratgan holda intizomiy infratuzilma, rivojlanish, hissa va muammolar nuqtai nazaridan mavjud vaziyat tahlil qilinadi. Bu fikrlar asosan xitoy folklorshunoslarining qarashlariga asoslanadi. Yakuniy qismda ushbu maqolada Xitoy folklorshunosligini tarixiy va jahon nuqtai nazaridan qo'yish orqali Xitoy madaniyatidagi madaniy uzluksizlik, integratsiya va o'z-o'zini davolash mexanizmlari masalalari muhokama qilinadi. Ushbu maqola Xitoy folklori va madaniyatini tushunish uchun Xitoyning asosiy e'tiqodlari va qadriyatlarini bilan yaqindan tanishish, G'arbning e'tiqodlari o'rtasidagi eng asosiy farqlarni bilish kerakligini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: Xitoy xalq og'zaki ijodi; folklorini to'plash; folklorini turkumlashtirish; Xitoyda nomoddiy madaniy meros

ВОПРОСЫ ИССЛЕДОВАНИЯ КИТАЙСКОГО ФОЛЬКЛОРА

Шахноза Нурматова Акбаровна,

Республика Узбекистан Академия наук, базовый докторант Института узбекского языка, литературы и фольклора

Аннотация. В этой статье сначала описывается долгая история сбора фольклора в Китае, а затем описывается развитие дисциплины в 20 веке. В Разделе 3 представлена текущая ситуация с точки зрения дисциплинарной инфраструктуры, развития, вклада и задач с акцентом на недавнюю практику охраны нематериального культурного наследия. Эти отчеты в значительной степени основаны на взглядах китайских фольклористов. В заключительном разделе этой статьи обсуждаются вопросы культурной ответственности, интеграции и механизмов самовосстановления в китайской культуре с точки зрения китайской фольклористики в исторической и мировой перспективе. В этой статье предполагается, что для понимания китайского фольклора и культуры необходимо знать самые основные различия между китайскими фундаментальными верованиями и ценностями.

Ключевые слова: китайский фольклор; фольклорный сборник; фольклорная категоризация; Нематериальное культурное наследие в Китае

CHINESE FOLKLORE RESEARCH ISSUES

Shahnoza Nurmatova Akbarovna,

Republic of Uzbekistan Academy of Sciences, Basic doctoral student of the Institute of Uzbek Language, Literature and Folklore

Annotation. This article first outlines the long history of folklore collection in China, and then describes the disciplinary development in the 20th century. In Section 3, it presents the current situation in terms of disciplinary infrastructure, development, contribution, and challenge, with a focus on the recent practice of safeguarding Intangible Cultural Heritage. These accounts are largely based on the views of the Chinese folklorists. In the final section, this article discusses the issues of cultural continuity, integration, and self-healing mechanisms in Chinese culture by putting Chinese folkloristics in a historical and world perspective. This paper suggests that, to understand Chinese folklore and culture, one must be aware of the most basic differences between Chinese fundamental beliefs and values.

Keywords: Chinese folklore; folklore collection; folklore categorization; Intangible Cultural Heritage in China

“O‘zlikni anglash masalasi folklorshunoslikda hamisha markaziy o‘rinni egallab kelgan” va “folkloristik loyihaning markazida” bo‘lganligi sababli folklori keng madaniy birlik doirasida o‘ziga xoslikni (ya‘ni, guruhga asoslangan individual, jamoaviy va/yoki milliy o‘ziga xoslikni) saqlashning dinamik jarayoni sifatida ko‘rib chiqish lozim. Folklor amaliyotining hayotiyliigi uning madaniyatdagi asosiy e‘tiqod va qadriyatlarini saqlab qolish mexanizmidadir, bu mexanizm hayotiy ahamiyatga ega bo‘lgan taqdiridagina omon qoladi.

Xitoyda folklori yozib olish miloddan avvalgi 17-asrda, hozirgi Xitoy yozuv tizimi paydo bo‘lgan Oracle Suyak yozuvlarida, shohlar hayotidagi kundalik voqealarni ilohiylashtirish va yozib olish uchun keng qo‘llanilganda boshlangan (Chang 1980; Song [1994]] 2005). Miloddan avvalgi 6—3-asrlarda Xitoy madaniyati uchun zarur bo‘lgan barcha mumtoz asarlar (jumladan, folklor) yozib olindi, jumladan, marosimlar kitobi (Liji), O‘zgarishlar kitobi (Yijing), Qo‘shiqalar kitobi (Shijing) va Klassik Tog‘lar va dengizlar (Shanxayjin) kabilar. Bu klassiklar o‘zlarining siyosiy va ijtimoiy vazifalaridan tashqari, xalq og‘zaki ijodini to‘plash va turkumlashtirish modelini ham yaratdi. Bu an‘ana 20-asr boshlarigacha davom etdi, folkloristik sa‘y-harakatlar Xitoy folkloridan yangi foydalanishni, ya‘ni xalqaro kontekstda milliy o‘ziga xoslikni yaratish uchun foydalanishni rivojlantirdi. Xalq og‘zaki ijodini yig‘ish, yozib olish, turkumlash, tahrirlash va (qayta) chop etishning uzoq tarixi Xitoyda folklorning “amaliy” tarixidan farqli ravishda “yozma” folklor tarixini taqdim etdi. Xitoyda folklor nafaqat butun Xitoy madaniyatini xabardor qilish uchun, balki geografik, lingvistik ta‘silardan tashqariga chiqadigan «Madaniy Xitoy» uchun ham markazlashtiruvchi kuch bo‘lib xizmat qildi. “Xitoyda folklor” yoki “butun Xitoy madaniyati”ni tushinishda shuni yodda tutish kerakki: (1) Xitoy xalqi hech qachon nasl yoki qarindoshlik, til yoki lahja, diniy yoki e‘tiqod nuqtai nazaridan bir hil guruh bo‘lmagan. Shuning uchun madaniy «xalq» yoki «guruh» ni aniqlashning irqiy/etnik modelidan voz kechish kerak; (2) “Umumiy Xitoy madaniyati” monoteistik tizimga asoslangan madaniyatlardan farqli o‘laroq, politeistik e‘tiqod va amaliyotga asoslanadi.

20-asr boshlarida xitoy folkloristikasi shakllangunga qadar Xitoyda xalq og‘zaki ijodi keng to‘plangan va turkumlangan. Xalq og‘zaki ijodining ba‘zi qo‘llanilishi boshqa madaniyatlardan farq qilmaydi. Biroq, Xitoy va G‘arb xalq og‘zaki ijodidan foydalanish o‘rtasidagi muhim farq ikki ming yildan ko‘proq vaqt oldin paydo bo‘lgan: folklor politeistik Xitoyda axloqiy ko‘rsatmalarni amalga oshirish uchun ishlatilgan, yahudiy-xristian madaniyatlarida jamiyatni tartibga solish uchun monoteistik dinlardan kelib chiqadigan qonunlar ishlatilgan. Bu haligacha G‘arbning qonun ustuvorligi jamiyatlari va Xitoyning inson tomonidan boshqariladigan (renji) yoki marosim / odatlar (liji) jamiyati o‘rtasidagi zamonaviy mafkuraviy ziddiyatlarda ko‘rinadi. Zamonaviy dunyoda, ayniqsa, globallashuv davrida folklorning milliy o‘zlikni shakllantirishdagi ahamiyati tobora yaqqol namoyon bo‘lmoqda. Xitoyda folklor to‘plaminin uzoq tarixini tasvirlash bo‘yicha birinchi folkloristik urinish 2008 yilda olti jildda nashr etilgan “Xitoy folklor tarixi” (Zhongguo minsu shi) sifatida paydo bo‘ldi. Bu harakat ortidagi yetakchi shaxs Chjung Jingven (1903–2002) edi. U Xitoy folklorshunosligining asoschisi hisoblanadi va uning ishini shogirdi, Pekin Normal Universitetining folklor professori Fang Xiao yakunlagan. To‘plam oldingi davrdan (masalan, Xitoyda taxminan yetti ming yil muqaddam Hemudu madaniyati) 1949 yilgacha folklor kolleksiyasining rivojlanishini, har bir suloladagi barcha muhim to‘plamlarga sharhlarni o‘z ichiga oladi. “Ilm” (su), “ijtimoiy ilm” (shisu), “umumiy ilm” (xisu), “hozirgi ilm” (fengsu) atamaları bugungi “folklor” (fengsu) kabi juda ko‘p qo‘llanganligini tasdiqlaydi. Ushbu turkum shuningdek, xitoy folklorining umumiy toifalarini taqdim etadi, bu toifaga Xitoyda 1980-yillardan beri barcha folkloristik darsliklarni jamlagan, jumladan: (1) moddiy folklor; (2) ijtimoiy folklor; (3) ruhiy folklor; va (4) lingvistik folklor. Ushbu birlamchi toifalar ostida keyingi kichik toifalar ishlab chiqiladi: moddiy ishlab chiqarish (yoki ishlab chiqarish usullari); moddiy hayot (oziq-ovqat, kiyinish va turar joy); ijtimoiy tashkilot (diniy va boshqa jamiyatlar); yillik festivallar; hayot marosimlari; xalq e‘tiqodlari; xalq texnikasi va hunarmandchiligi; xalq adabiyoti; xalq tili; xalq amaliy san‘ati (musiqqa, raqs, drama va hunarmandchilik); va xalq o‘yinlari. Tsindan oldingi davr (miloddan avvalgi 3-asrgacha). “Ilm” (su) xarakterini 11–3-asrlarda keng tarqalgan bronza yozuvlarida kuzatish mumkin. Miloddan avvalgi 5-asrga mansub «su» so‘zining ma‘nosi bugungi kunga o‘xshash edi. Bu davrda Xitoy madaniyatidagi asosiy e‘tiqod va qadriyatlar kundalik folklor amaliyotlari orqali o‘rnatildi va o‘sha paytda yozilgan barcha asosiy klassikalarda keng muhokama qilindi. Bu davr

«yuz tafakkur maktabining gullab-yashnashi» deb ta'riflanadi, lekin eng ta'sirli va bugungi kunda ham folklor amaliyoti uchun zarur g'oyalari Konfutsiy va Daoizm (keyinchalik buddist g'oyalari bilan birlashtirilgan) edi.

Konfutsiy (miloddan avvalgi 551-479) kelib chiqish haqidagi miflarni insoniyat tarixi bilan bog'lash orqali talqin qildi va bundan tashqari, jamiyatdagi odamlar o'rtasidagi axloqiy xususan Xitoy madaniyatida chuqur ildiz otgan axloqiy tizimlar shaxsiy hayot (do'stlik yoki birodarlik) oilaviy hayot (er va xotin, ota va o'g'il o'rtasida) va ijtimoiy hayot (jamiyatning turli qatlamlari o'rtasidagi) munosabatlarni anglab, insonni hayvonlardan ajratib ko'rsatdi. Haqiqatan ham, Konfutsiy axloqiy tizimi kundalik folklor amaliyotlarini boshqargan va Xitoyda turli mintaqaviy, tilshunoslik va etnik amaliyotchilarni birlashtirgan. Uning kundalik xulq-atvorni urf-odatlariga aylantirish va musiqa yordamida (qo'shiqlar / she'rlar bilan) o'qitish orqali axloqiy xulq-atvorni targ'ib qilish g'oyasi odamlarning jamiyatga integratsiyalashuvi va jamiyatning ijtimoiy me'yorlarni mustahkamlashi uchun folklordan foydalanishga misol bo'ldi. Bundan tashqari, uning izdoshi Xunzi (miloddan avvalgi 325-238) folklordan ijtimoiy boshqaruv usuli sifatida foydalanish g'oyasini, ya'ni folklorni nafaqat kichik/oilaviy guruhlar, balki davlatni birlashtiruvchi vosita sifatida ishlab chiqdi. U shuningdek, Sya xalqi (yoki xan-xitoylar) va uning atrofidagi guruhlar (yoki bugungi shaoshu minzu, «etnik ozchiliklar») o'rtasidagi asosiy farq faqat siyosiy tizim yoki qon rishtalaridan ko'ra turmush tarzini tanlashda (masalan, kiyinish uslubida) ekanligini ta'kidladi. Konfutsiyning bunday qarashlari shuni ko'rsatdiki, qadimgi odamlar turli guruhlar o'rtasidagi turmush tarzi farqlarini tan olgan, ammo ular axloqiy tarbiya bilan o'zgaruvchan va bir-birining urf-odatlariga moslashgan deb hisoblagan. Xunzi shogirdi Xan Feyzi (miloddan avvalgi 275-233) urf-odatlarini o'zgartirish ijtimoiy qoidalarni o'zgartirishning asosi ekanligi haqidagi g'oyani ishlab chiqdi. Bu g'oya ham xalq og'zaki ijodining davlatni birlashtirish, ijtimoiy normalarni takomillashtirishdagi ahamiyatini isbotladi. Daoistlarning folklor haqidagi markaziy tushunchasi shundan iboratki, tabiatni saqlab qolishda mavjud odatlar muhim ahamiyat kabs etadi. Albatta bu odatlarning yuzaga kelishida inson harakatlari birlamchidir. Qadimgi Daoizm g'oyalarining ba'zilar 3-asrga kelib dinga aylandi, bu esa, o'z navbatida, dunyoqarash va metafizik super konstruksiyani asoslash sifatida ko'plab oldingi afsona va ertaklarni saqlab qoldi. Bu ikki qarash Xitoy tarixidagi boshqa qarashlar bilan bir qatorda (masalan, buddaviylik g'oyalari 3-4-asrlarga kelib keng tarqaldi) turli folklor amaliyotlarini turlicha talqin qilish orqali «birlikda xilmaxillik» g'oyasini misol qilib keltirdi. Boshqa g'oyalar va folklorni qabul qilishning ushbu inklyuziv modeli Xitoy tarixidagi an'analarni uzatish va o'zgartirish mexanizmlarini va madaniy o'z-o'zini davolashni tushunish uchun ham kalit hisoblanadi. Xan va Vey sulolalari davrida (miloddan avvalgi 3-asr – 5-asr) folklor to'plamlari tuzildi va ularga izoh berildi. Bu davrda «uchta ta'limot» (konfutsiylik, daoizm va buddizm) integratsiyasi Xitoy folklor va madaniyatini ham mafkuraviy, ham amaliy jihatdan qayta shakllantirdi. Biroq, buddizm avvalgi Xitoyning «ruhning o'lmasligi» va «inson va tabiatning birligi» haqidagi asosiy e'tiqodlarini o'zgartirish o'rniga, ko'proq marosim shakllari va kundalik tushuntirishlarni olib keldi. Yuqorida tilga olingan klassiklarning ta'siridan tashqari tarixshunoslik nafaqat Buyuk an'alar tarixi, balki Kichik an'ana doirasidagi folklorni to'plash va saqlash uchun ham muhim ahamiyatga ega bo'ldi. Eng qadimgi va eng katta misol - Sima Qian (miloddan avvalgi 145-90) tomonidan yozilgan «Buyuk tarixchi» (Shiji) yozuvlari. Sima Qianning fikriga ko'ra, tarix folklor bilan bog'liq edi, lekin teng emas edi. Shunday qilib, u tarix haqidagi ma'lumotlarini to'ldirish uchun afsona va rivoyatlarni to'pladi. Natijada u 20-asr boshlarigacha bo'lgan yigirma to'rt sulola uchun tarixnavislik modelini, folklor aspektlarini o'z ichiga olgan davomli tarixshunoslik turkumini yaratdi. Ushbu pravoslav tarix kitoblarida folklor «oila tarixi», «mintaqa tarixi» va «afsonaviy tarix» kabi toifalar qatoriga kirdi. Tarix va folklor o'rtasidagi bu o'zaro qo'llab-quvvatlovchi munosabatlar hali ham Xitoyning gumanitar fanlar bo'yicha o'qishiga xosdir. Bundan tashqari 2ta muhim asar haqida ta'kidlab o'tish joiz: birinchisi ateistlarning vakillik asari sifatida tanilgan - Vang Chongning (27-97) «Munozara» (Lunheng) va ikkinchisi Xitoyda miflarning eng muhim manbai sifatida Guo Pu (276-324) tomonidan izohlangan «Tog'lar va dengizlar klassiklari» (Shanxaijing) asarlari. Vang Chong o'zining asarida folklor haqidagi qarashlarini Daoizm va Buddist g'oyalari yuksalishi va o'z davridagi Konfutsiy g'oyalari inqirozi kontekstida muhokama qildi. U xalq og'zaki ijodi haqiqiy tajribalar natijasida paydo bo'lgan va tarix tomonidan sinovdan o'tganligini ta'kidlab, boshqalarni xalq og'zaki ijodidan o'z siyosiy

yoki axloqiy maqsadlariga xizmat qilishda foydalanishini tanqid qilgan. Uning fikri ma'qullandi, chunki u folklorni hayotning haqiqiy usullari sifatida ko'rib chiqish kerak degan fikrni ilgari surdi. U qayta tug'ilish va karma haqidagi zamonaviy Daoist va Buddist g'oyalari rad etdi. Konfutsiy va daochi olim sifatida, shuningdek, Buddist g'oyalari ta'sirida Guo Pu imonlilar uchun kelib chiqish haqidagi afsonalarni oqlashga yordam berdi. Uning izohlari orqali Xitoy va Sharqiy Osiyoda qadimiy afsonalar xazinalari saqlanib qoldi va yanada rivojlandi. Guo Puning folklorga yondashuvi va g'oyalari ta'sirining hali hamon kengligi uning Xitoy madaniyati va tarixida naqadar muhim shaxs bo'lganligini ko'rsatadi. Bunday noodatiy folklorografiyalar tufayli 4—5-asrlarda folklorning toifasi/janri kuchayib kengayib, bordi: ayniqsa og'zaki aytish va yozib olish (yozma shaklda) jiguay (ajoyib va sehirli ertaklar). Bu davrda ertak turlarining mashhur xitoycha versiyalari "Oqqush qiz" va "Sigir va to'quvchi qiz" yozib olingan. Bu davrda qishloq xo'jaligi-siyosiy o'zgarishlar haqidagi xalq og'zaki ijodi keng tarqaldi va shahar folklorini yozib olish boshlandi. Qishloq xo'jaligi jamiyatida hukmron mafkura va odat tusiga kirgan kundalik axloqiy me'yorlar sifatida "uch ta'limot birda" folklor nafaqat siyosiy va ijtimoiy ma'noda yangi kengayib borayotgan imperiyani birlashtiruvchi vosita, balki xalqni birlashtiruvchi vosita vazifasini ham bajargan. Markaziy Osiyo va Yevropadan Ipak yo'li orqali, Janubi-Sharqiy Osiyo va Sharqiy Afrikadan dengiz Ipak yo'li orqali yangi madaniy elementlar kirib kela boshlandi. Bu davr Xitoy tarixidagi va ehtimol o'sha davrga qadar insoniyat tarixidagi eng xilma-xil madaniy o'zaro ta'sir va integratsiya boshdan kechirildi. Masalan, monoteistik jamiyatlarda nasroniy va islom g'oyalari o'rtasidagi o'ta dualistik to'qnashuvlar (masalan, salib yurishlari) dindorlarning ko'chishi bilan birga xristian va islomiy g'oyalarning ham Xitoy madaniyati va folkloriga singib ketishiga olib keldi. Tang sulolasi davrida Afrika, Yevropa va Osiyoning boshqa qismlaridan kelgan xalqlarning "xitoy xalqi" tarkibiga qo'shilishini turli xil yozuvlar va ashyolar ochib berdi. Bu davrda qog'oz ishlab chiqarish va matbaachilikning rivojlanishi ikki dinamik va interaktiv ijtimoiy tabaqalar tarixini yanada boyitdi: elita yozma adabiyot bilan va xalq/og'zaki adabiyot bilan. O'sha davr imperatorlari tomonidan buyurtma qilingan uchta ensiklopedik to'plam: Ouyang Xun (557–641) tomonidan tasniflangan san'at va adabiyot to'plami (Yiven Leyju); Tayping davrining imperator kolleksiyasi (Taiping Yulan); va Li Fang (925–996) tomonidan Tayping davrining keng ko'lamlı yozuvlari (Taiping Guangji). Ular keyingi davrlarda shunga o'xshash to'plamlar uchun namuna bo'ldi, jumladan, 1980-yillarda boshlangan uchta yirik xalq adabiyoti to'plamining (ertaklar, qo'shiqlar va maqollar) milliy loyihalari. «Taqdir qilingan xotin» (Dinghundian, ATU 930A) va «Oq ilon» (Baishezjuan) kabi keng tarqalgan ertaklar Tayping Guangjidan keladi. Taniqli "Zolushkaning xitoycha versiyasi" (Yexian, ATU 510A) birinchi marta Duan Chengshi (803–863) tomonidan Youyangdan (Youyang zazu) turli xil morsellarda to'plangan. Boshqa ba'zi muhim folklor to'plamlariga quyidagilar kiradi: Xon May (1123–1202) tomonidan yozilgan «Tinglovchilar yozuvi» (Yijianzhi), Xitoy tarixidagi urf-odatlar va g'alati ertaklarning eng to'liq to'plami (420 jildda); Ko'ngilochar spektakllarning yozuvlari (Jiaofangji) Cui Lingqin (fl. 740?); va, Vang Chuoning (1081–1161?) "Musiqiy spektakllarning eslatmalari" (Bijimanji) xalq dramasi, og'zaki va musiqiy chiqishlari. Garchi bu davrda to'plangan ko'plab ertaklar hind kelib chiqishi aniq buddist belgilarini ko'rsatsa-da, diqqat bilan qarash ko'proq narsani aytishi mumkin. Masalan, Archer Teylorning (1959) "Taqdir qilingan xotin" haqidagi muhim tadqiqotida ertakdagi gugurtchi yoki Oy odam (yuexia laoren) sanskrit tilini o'qigan payg'ambar ekanligini aytish oson edi, bu esa buddistlarning Taqdir g'oyasi xitoy ertaklariga kiritilgan. Aksincha, gugurtchi siymosini kuzatar ekanmiz, u xitoy adabiyoti va folklorida miloddan avvalgi 5-asrda, Xitoyda buddizm ildiz otishidan ancha oldin keng qo'llanilganligini ko'rish mumkin. Bunday misollardan xulosa qilish mumkinki, hech bo'lmaganda Xitoy misolida, madaniy integratsiya o'zining asosiy e'tiqodlari va qadriyatlariga asoslangan uzoq jarayon bo'lib, xorijiy madaniy elementlar ko'pincha mavjud asosiy e'tiqod va qadriyatlarni mustahkamlash uchun nomlarni o'zgartirish orqali qabul qilingan. Shahar folklorini yozib olish ham bu davrda uning rivojlanishi, an'anaviy qishloq xo'jaligiga asoslangan folklor to'plamining yangi rivojlanishi natijasi edi. Ba'zi muhim to'plamlar: «Ikki poytaxtning yangi yozuvlari» (Liangjing xinji) Vey Shu (757), Meng Yuanlao (1103–1147), «Poytaxtdagi orzuli hashamatning yozuvlari» (Dongjing menghualu), «Fantastik» Nai Devenning «Poytaxt hikoyalari» (Ducheng jisheng) (1235-yil) va Vu Zimuning «Orzular haqidagi yozuvlari» (Menglianglu) (fl. 1274) imperator

saroylari va shahar aholisi o'rtasidagi urf-odatlarini yorqin tasvirlab berdi, imperator buyruqlari orqali ta'lim va ijtimoiy normalarni asoslash funksiyalarini, shuningdek, qishloq xo'jaligi kalendarida yashayotgan oddiy aholining shaharga o'tish davrida turmush tarzini aniq tasvirlab berdi. Bundan tashqari, bugungi kunda Xitoyda mavjud bo'lgan ko'pchilik an'anaviy og'zaki ijrolar shu davrda shakllangan va kamolotga yetgan. Yuan, Ming va Qing sulolalari (1271-1911). Bu davrning ikkita ajoyib xususiyati: (a) ko'p madaniyatning o'zaro ta'sirlari: yuan (1271-1368) mo'g'ullar, Qing (1644-1911) va manchular Ming (1368-1644) tomonidan boshqarilgan. -xitoy; va (b) yuqori va past madaniyatlarning keng qamrovli o'zaro ta'siri. Yuan va Qing davrida xan-xitoylar orasidagi elita va oddiy odamlar ijtimoiy bosimdan qutulish (masalan, xan-xitoylar mo'g'ullar tomonidan eng past ijtimoiy tabaqa sifatida tasniflangan) va ularning zararini qoplash uchun xalq adabiyoti va folkloridan foydalanganlar. Natijada, Yuan va Qing davrida xalq tomoshalari g'ayrioddiy tarzda rivojlandi. Bundan tashqari, folklor ma'rifat va ta'lim vositasi sifatida, xususan, Ming davrida, masalan, G'arb birinchi marta xitoylarga keng miqyosda (ya'ni, 16-17-asrlarda iezuit missionerlari orqali) ma'lum bo'lgan davrda rivojlangan. Bu davrda imperiyaning birligini saqlashda folklorografiya muhim rol o'ynadi. Butun imperiya bo'ylab okrug miqyosida «mintaqaviy yilnomalar» ni yozish va qayta yozish siyosiy vazifa edi, boshqa yozuvlar ham katta rag'batlantirildi. Ularning barchasi folklor va xalq hayoti materiallaridan sezilarli darajada foydalangan elita tomonidan tuzilgan. Shunday qilib, bu yozuvlar bugungi kunda mahalliy an'analarni qayta tiklash uchun juda muhim hisoblanadi. Qolaversa, davlat yoki harbiy lavozimlarda amaldor bo'lgan olim bo'lib, nihoyatda qimmatli bo'lib chiqqan folklor amaliyotlarini yozib olgan "baxtli" folklorshunoslar ham bor edi. Masalan, Syao Daheng (1532-1612) mo'g'ullardan himoya qilish uchun Min imperiyasi chegarasida joylashgan general (keyinchalik mudofaa vaziri) edi. U «Mo'g'ul folklorining yozuvlari» (Yisuji) kitobchasini yozdi, bu XX asrgacha mo'g'ul folklorining yagona yozma yozuvi bo'lib qoldi (Chjan 2017b). Yana bir o'zgarishlar elitaning xalq adabiyoti va san'atiga bo'lgan munosabatining o'zgarishi bo'lib, folklorografiyaning ko'payishiga olib keldi. Feng Menglong (1574-1646)ning ko'plab asarlari nafaqat uning keng qamrovli to'plamlari va folklor xo'ralarini, balki folklorga ijtimoiy ta'lim va o'yin-kulgi usuli sifatida ijobiy munosabatini ham namoyish etdi. Pu Songlingning (1640-1715) "Lyaojayning g'alati ertaklari" (Liaozhai zhiyi) Xitoyda mo'jiza yoki sharpa hikoyalarining yana bir klassik to'plamidir (500 ga yaqin ertak to'plangan). Bu davrda kundalik hayotdagi ko'p madaniyatli o'zaro ta'sirlar folklor amaliyotini yozib olishda tillarning ahamiyatini ham ta'kidladi. Masalan, Du Venlanning (1851-1881) "Qadimgi balladalar va maqollar" (Guyaoyan) va Gu Chjansining (fl. 1791?) "Mahalliy urf-odatlar yodgorliklari" (Tufenglu) kitoblarida mashhur iboralar, xalq maqollari yozib olingan bo'lib, lingvistik folklorning umumiy to'plami sifatida ancha boyidi. 19-asrning oxiriga kelib, folklor to'plami o'ziga xos turkumlashtirish bilan tizimlashib, keyingi folklorshunoslikka yo'l ochdi. Ayni paytda Xitoyga "millat", "millatchilik", "etnologiya", "etnografiya", "folklor" kabi g'arb tushunchalari kiritila boshlandi. 1840-yillardagi urushlardan keyin Xitoy mustamlakachi va imperator kuchlariga qarshilik ko'rsatayotgan bir paytda, Xitoy G'arb siyosiy va folklor terminologiyasi imperializmi tomonidan bosib olindi. Xitoyda folklorshunoslik tarixi qisqa bo'lsa ham (1910-yillardan boshlab), u Yaponiya bosqiniga qarshi urushlar (1931-1945), fuqarolar urushi (1945-1949) va madaniy inqilob (1966-1976) davrida jiddiy to'xtab qolgan. Madaniy inqirozning o'ta og'ir davrlari, shuningdek, mustamlakachilar bosqinlari jamiyatni vayron qilganda, gumanitar fanlar qanchalik zaif bo'lishi mumkinligini eslatib turadi. Xitoyda folklorshunoslik tarixi aslida qachon boshlangani haqida turlicha qarashlar mavjud. Biroq, bu muhim bosqichlar aniq: 1927 yilda (milliy) folklor jamiyatining tashkil etilishi, 1943 yilda uning qayta tiklanishi va 1983 yilda Xitoy folklor jamiyatining qayta tiklanishidir. Bir qarashda, u Xuan Zunsyan (1848-1905, zamonaviy Xitoyda «dunyoni ochib, dunyoni quchoqlagan birinchi shaxs» sifatida tanilgan olim va diplomat) va Chjan Lyantsay (1870-1906) kabi folklorshunoslardan boshlangan. Xitoyning odatiy tarixi (Chjan [1912] 2013) Xitoy ijtimoiy/folklor tarixiga oid birinchi monografiyasi bilan tanilgan). 1910-1920-yillarda Cai Yuanpei, Lu Xun, Liu Bannong va Shen Yimo kabi universitetga asoslangan elita Xitoyda folklorshunoslikni yanada yo'lga qo'yish imkonini berdi. Oxir-oqibat, 1930-yillarda folklorshunoslik ilmiy intizomini yo'lga qo'yish uchun quyidagi shaxslar mas'ul bo'lgan: Chjou Zuoren, Jiang Shaoyuan, Gu Jiegang, Zhong Jingwen va Lou Zikuang (Vang 2003,

315-19-betlar). Aksariyat xitoylik folklorshunoslar 1918-yildagi folklor/ballada (xalq adabiyoti) harakati Xitoydagi folklorshunoslikni Yevropa “millatchiligi” ta’siri bilan bog‘ladi, deb hisoblashgan. Xitoyliklar o‘zlarining tanazzulga uchragan imperiyasi va xorijiy bosqinchi kuchlar qarshisida xalqni qutqarish va zamonaviy Xitoyni qurish uchun harakat sifatida «folklor» dan foydalanmoqchi edilar (masalan, Hong 1985; Duara 1995). Ko‘pgina kashshof folklorshunoslar Xitoyda bu Evropa g‘oyalarini ilgari surdilar: evolyutsionizm, sotsial darvinizm, etnologiya, sotsiologiya va antropologiya. Ular orasida quyidagi tafakkur maktablari bor edi: 1) folklor mafkuraviy inqilob quroli sifatida; 2) folklor ijtimoiy islohotlar quroli sifatida; va (3) folklor oddiy odamlarni jalb qilgan holda ijtimoiy o‘zgarishlarni tezlashtirish uchun kuch sifatida. Bu fikrlar zamonaviy Xitoyda burilish nuqtasi bo‘lgan 1910-1920 yillardagi Xalq adabiyoti harakati va 4-may harakati yoki yangi madaniyat harakati uchun muhim edi. Biroq, 1910-yillardagi Xitoy folkloristikasi yo‘lini ko‘rib chiqishda Bingzhong Gao (Gao 2008, 5-bet) boshqacha nuqtai nazarga ega. Uning fikricha, fan asosan 1980-2010 yillar davomida qurilgan, chunki faqat 1980-yillardan boshlab fan ushbu asosiy sohalarida shakllana boshlagan. 1910-yillardan boshlab folklorshunoslik tarixidagi muhim voqealarning ushbu ro‘yxati hozirgi Xitoy folkloristikasining rivojlanishi, hissasi va muammolari haqidagi quyidagi muhokamalar uchun foydali bo‘lishi mumkin:

1914 yil: minsuxue (mínsuxue, folkloristika) atamasi birinchi marta Chjou Zuoren (1885-1987) tomonidan yapon tilidan belgilarni olish orqali xitoy tiliga kiritilgan. Ilgari «folklor» turli xil xitoy atamalariga tarjima qilingan, masalan, «minjian wenxue» (xalq adabiyoti), «minxue» (xalq/xalqlarni o‘rganish) va «geyaoxue» (balladalar va qo‘shiqlarni o‘rganish).

1915 yil: La Jeunesse (Xinqingnian) jurnali paydo bo‘ldi va Xitoyda Yangi Madaniyat Harakati va folkloristikaning yuksalishida yetakchi rol o‘ynadi.

1918 yil: Pekin universitetining kundalik gazetasi universitet prezidenti Kay Yuanpei (1868-1940) ko‘magida balladalar/xalq qo‘shiqlari milliy tadqiqotini o‘tkazishga chaqirdi, bu voqea Xitoyda folklorshunoslikning boshlanishi sifatida ko‘riladi.

1922 yil: Pekin universiteti folklor to‘plami va o‘rganish bo‘yicha bir nechta uyushmalar yoki jamiyatlarning tashkil etilishiga bevosita ta’sir ko‘rsatgan «Ballads/Folksongs Weekly» (Geyao Chjoukan) ni yaratdi.

1927 yil: Sun Yat-sen (Chjungshan) universitetida folklor jamiyati tashkil etildi va keyingi yili “Folklor haftaligi” jurnali nashr etildi.

1942: Ko‘p tilli jurnal «Folklor tadqiqotlari» (minsuxue zhi) Pekinda germaniyalik Ota Matias Eder tomonidan nashr etilgan. (Keyinchalik bu jurnal ingliz jurnali sifatida Yaponiyaga ko‘chirildi va nomi Osiyo folklorshunosligi va hozirda Osiyo etnologiyasi deb o‘zgartirildi.)

1943 yil: Chongqing shahrida Xitoy folklor jamiyati tashkil etilganligini e’lon qilish uchun seminar bo‘lib o‘tdi va keyingi yilda Jamiyat tomonidan «Bojxona to‘plami» (Fengwuzhi jikan) jurnali nashr etildi.

1950 yil: XXR markaziy hukumati qoshida Xitoy xalq adabiyoti va san’ati uyushmasi tashkil etildi. Xalq og‘zaki ijodi xalq adabiyoti va san’atining intizom sohasiga kiritilgan. «Xalq adabiyoti» (minjian wenxue) jurnali nashr etildi.

1978 yil: Xitoy Ijtimoiy fanlar akademiyasiga Xitoyda folklorshunoslikni tiklash taklifi bilan o‘nlab yetakchi folklorshunoslarning ochiq xati taqdim etildi.

1983 yil: Pekinda Xitoy folklor jamiyati (CFS) tashkil etildi va Chjung Jingven prezident etib saylandi. CFS yillik yig‘ilish o‘tkazadi, lekin o‘z jurnaliga ega emas.

1984 yil: Madaniyat vazirligi “Uch buyuk xalq adabiyoti to‘plami” loyihasini boshladi: Xitoy xalq ertaklari to‘plami; Xitoy balladalari va qo‘shiqlari to‘plamlari; va viloyat darajasida 90 jilddan va mamlakat darajasida 4000 dan ortiq jilddan iborat Xitoy Maqollari to‘plamlari; hammasi 2009 yilda nashr etilgan.

1985 yil: Har chorakda bir marta chiqadigan «Folklor tadqiqotlari» (Minsu yanjiu) jurnali Shandong universitetida nashr etildi va bu sohada yetakchi jurnal bo‘lib qoldi.

1996 yil: Xalqaro Osiyo folklor jamiyati Pekinda Xitoy, Koreya, Yaponiya, Mo‘g‘uliston va boshqa Sharqiy va Janubi-Sharqiy Osiyo mamlakatlari olimlari tomonidan tashkil etilgan. Bu Sharqiy va Janubi-Sharqiy Osiyo davlatlarini bog‘lovchi yagona tashkilotdir.

1983 yilda Xitoy folklor jamiyati (CFS) qayta tiklanganidan beri Xitoyda folklorshunoslik intizomi yuksalib bormoqda, chunki uning foydasi butun dunyoda

Xitoyning yangi milliy o'ziga xosligini qurishda tobora ko'proq e'tirof etilmoqda.

Xitoyda folklorshunoslik CFS orqali ramziy ma'noga ega - boshqa fanlar orasida tan olinishi va folklorshunoslarni birlashtirish, shuningdek, folklorshunoslarning turli madaniy meros loyihalarida ishtirok etishi uchun davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanishi. CFS 2200 ga yaqin a'zoga ega soyabon ilmiy muassasa sifatida ishlaydi (2017 yil bahorida). Yillik uchrashuvlar bilan bir qatorda, uning onlayn forumi (<http://www.chinesefolklore.org.cn>) ham yosh olimlar va jamoatchilik folklorshunoslarini jalb qilishda muhim rol o'ynaydi. Hozirda (2017-yil) folklor/xalq adabiyoti yo'nalishi bo'yicha 44 ta magistratura yo'nalishi mavjud bo'lib, ulardan yettitasi doktoranturadir. O'rtacha har bir folklor dasturida 10-30 ga yaqin aspirant bor. Biroq folklor bo'yicha bakalavriat yo'q. Madaniy sanoat (wenhua chanye) magistrlik dasturlari soni ortib bormoqda, hozirda yuzdan ortiq universitetlarda mavjud va folklor dasturlari bilan chambarchas bog'liq.

Adabiyotlar:

1. An, Deming. 2004. Vatan: zamonaviy xitoy folkloristikasining burilish nuqtasi (Jiaxiang: Zhongguo xiandai minsuxue de yige qidian he zhidian). Milliy san'at (Minzu Yishu) 2: 25–31.
2. An, Deming va Lixui Yang. 2015. 1970-yillarning oxiridan beri Xitoy folklori: yutuqlar va qiyinchiliklar. Osiyo etnologiyasi 74: 273–90.
3. Baron, Robert. 2017. Ilk taassurotlar, bardavom xotiralar. Metafolklorida: Xitoy-AQSh folkloristikasining hikoyalari
4. Baskom, Uilyam. 1954. Folklorning to'rtta vazifasi. Amerika folklor jurnali 67: 333–49.
5. Bender, Mark. 2006. Xitoy folklori. Jahon folklori va folklorining Greenwood entsiklopediyasida.
6. Uilyam Klements. 4 jild. Westport: Greenwood Press, jild. 2, 211–33-betlar.
7. Brunvand, Yan Xarold. 1978. Amerika folklorini o'rganish: Kirish, 2-nashr. Nyu-York: V. V. Norton. Birinchi marta 1968 yilda nashr etilgan.
8. Chang, Kwang-Chih. 1980. Shan tsivilizatsiyasi. Nyu-Xeyven: Yel universiteti nashriyoti.
9. Chao, Vey-Pang. 1942. Zamonaviy Xitoy folklor tadqiqoti. [Osiyo] Folklorshunoslik 1: 55–76, 79–88.
10. Chen, Jianxian. 2017. Alan Dundesning Xitoyga tashrifi. Metafolklorida: Xitoy-AQSh folklor aloqasi hikoyalari.